

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

УДК 347.122

І. В. Венедіктова,

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ЦИВІЛІСТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ У ФОРМУВАННІ ПРЕДМЕТА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті аналізуються особливості визначення предмета права інтелектуальної власності. Права інтелектуальної власності розглядаються як виключні права і як різновид абсолютних прав із визначенням характерних для них рис. Автор дійшов висновку, що предмет права інтелектуальної власності при визнанні деяких нетілесних благ об'єктами авторського і патентного права ширше, ніж предмет цивільного права, але цивільні правовідносини становлять основу регулювання сфери інтелектуальної діяльності.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, предмет права інтелектуальної власності, авторське право, патентне право.

Відповідно до ст. 418 ЦК України право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений законом. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та(або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається ЦК України та іншими законодавчими актами (ч. 2 ст. 418 ЦК України). Виходячи з положень позитивного права та теорії права інтелектуальної власності зміст майнових прав інтелектуальної власності як різновиду виключних прав складають правомочності на власні дії (можливість використання результату інтелектуальної, творчої діяльності або інших об'єктів, прирівняних до них за власним бажанням будь-яким способом, що не суперечить закону; можливість дозволяти або забороняти третім особам використання об'єкта права інтелектуальної власності) та правомочності вимоги (можливість вимоги від будь-якої особи не порушувати належні правоволодільцю права).

Право інтелектуальної власності варто визначати як виключні права і як різновид абсолютних прав, зі всіма об'єктивно характерними йому рисами, а саме: 1) усі права на об'єкти є результатами творчої праці, виникають незалежно від волі третіх осіб; 2) усі треті особи є пасивними суб'єктами права. Вони зобов'язані утримуватися від неправомірних дій стосовно нетілесних, нематеріальних результатів творчої праці (творів, винаходів тощо), так само, як щодо тілесних, матеріальних речей – об'єктів

права власності; 3) до кожного з пасивних суб'єктів права можна заявити відповідні позови, якщо будуть вчинені протиправні дії стосовно суб'єктів, яким належать права на об'єкти інтелектуальної власності.

Саме тому, що виключне право на об'єкти права інтелектуальної власності, які є результатом творчої праці, має три вищезазначені риси (які ґрунтуються на забороні стосовно третіх осіб), право на них складається з двох правомочностей: а) здійснювати використання та б) дозволяти їх використання. Ще Г. Ф. Шершеневич писав, що речові і літературно-художні, промислові права належать до розряду виключних і займають у системі цивільного права місце у відділі абсолютних прав поруч із речовими [1, с. 366]. Цієї точки зору дотримуються С. Ю. Бурлаков, Е. П. Гаврилов, В. А. Дозорцев, В. О. Калятін. Юридичними об'єктами інтелектуальної власності є саме «право на твір», «право на винахід», «право на...», а не сам твір, винахід і подібні об'єкти «як такі». «Право на...» в тому розумінні, що той, кому воно належить, має право вимагати від усіх третіх осіб визначених дій, а саме: дозволяти – забороняти (негативне право/виключне право).

Як відомо, у світі є дві концепції щодо здійснення прав на нетілесні об'єкти права. Перша – так звана теорія «дозволу», друга – теорія «відступлення» прав. Теорія дозволу, безперечно, має переваги перед найпоширенішою теорією відступлення за авторським договором частини авторських прав. Теорія дозволу не тільки стверджує, що авторське право належить лише автору, а й уникає конструкції «відступлення частини авторських прав на певний строк з наступним їх поверненням» [2, с. 93–95].

З урахуванням наведеного система інтелектуальної власності покликана забезпечувати, з одного боку, економічні інтереси володільців, створювачів об'єктів інтелектуальної власності, з другого – політичні цілі економічно розвинених країн, а з іншого – інтереси суспільства. В останньому випадку інтереси авторів об'єктів інтелектуальної власності використовуються лише як публічний аргумент для подальшого посилення механізмів державного регулювання у сфері інтелектуальної власності. У сфері суміжних прав нехтування правами авторів є не менш поширеною ситуацією. Інтереси музичного, кінематографічного, відеобізнесу превалюють над інтересами конкретних авторів, а в багатьох випадках – і виконавців творів. Така ж ситуація і в патентному праві.

Видається, що розробка фундаментальних принципів системи інтелектуальної власності є одним із нагальних завдань вітчизняної науки. При цьому слід виходити з того, що дослідження проблем правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності повинно здійснюватися з урахуванням основних трьох фундаментальних принципів, а саме: дуалізму інтелектуальної власності; вичерпання права на розповсюдження об'єктів; обмеження права інтелектуальної власності.

У правовій системі проявляється багатогранність її структури, що пов'язано, зокрема із застосуванням певних методів і принципів правового регулювання. Саме тому слід підтримати позицію стосовно необхідності обговорення проблеми забезпечення балансу приватних та публічних інтересів як одного з основних завдань права на сучасному етапі. Для сфери інтелектуальної власності це є, безперечно, актуальним, оскільки так чи інакше сфера творчої діяльності характеризується перетинанням приватних та публічних інтересів.

Для розвитку ринкових відносин у сфері інтелектуальної діяльності необхідною є не тільки ефективна реалізація права інтелектуальної власності, а й захист охоронюваних законом інтересів у цій сфері. Незважаючи на широке обговорення проблем інтелектуальної власності, появу все більшої кількості наукових та навчальних праць, присвячених цій проблематиці, концептуальних досліджень у цивілістиці щодо визначення місця та статусу феномену охоронюваного законом інтересу в праві інтелектуальної власності як єдиного елемента в системі цивільного права практично немає, і не лише у вітчизняній юридичній літературі.

На теренах СНД, де право інтелектуальної власності розбудовується на рівні теорії, ґрунтуючись на працях таких відомих учених, як Е. П. Гаврилов, В. А. Дозорцев, В. Г. Зінов, А. П. Сергєєв, С. А. Судариков, в Україні – В. І. Жуков, О. П. Орлюк, О. А. Підпригора, О. О. Підпригора, Р. Б. Шишка та ін., практично немає розробок стосовно визначення місця інтелектуальної власності як правового інституту або іншого утворення, визначення його місця в системі права, зокрема цивільного права. Серед небагатьох останніх праць, у яких робиться спроба провести теоретичне дослідження інституту інтелектуальної власності саме як підгалузі цивільного права, є робота Р. О. Мерзлікіної.

Сьогодні у вітчизняній цивілістичній науці висловлюється думка про те, що метод цивільно-правового регулювання охоплює як уповноважуючі диспозитивні (у регулятивних цивільних відносинах), так і імперативні засоби впливу на учасників цивільних відносин, маючи, однак, при цьому підґрунтям засади юридичної рівності сторін, справедливості, добросовісності і розумності [3, с. 26–27]. Приватні інтереси сторін у кожному конкретному правовідношенні, як правило, є протилежними. Збіг протилежних інтересів дає можливість їх взаємного задоволення, коли суб'єкти є юридично рівними в умовах диспозитивного правового регулювання. При цьому учасники суспільних відносин знаходяться в юридично рівному стані, мають широку автономію волі у виборі конкретного варіанта поведінки, є майново самостійними, що дає можливість саморегулювання в рамках засад цивільного права, дозвільному типі правового регулювання, у якому приваблюють законодавчі дозволи.

Оскільки вітчизняне цивільне право належить до пандектної правової системи, то слід відзначити, що предмет і метод цивільного права відрізняється від предмета і методу права інтелектуальної власності. Метод регулювання відносин, що виникають із приводу нетілесних об'єктів права інтелектуальної власності, не базується на юридичній рівності їх учасників, вільному волевиявленні та майновій самостійності. Класичний метод патентного права як інституту права інтелектуальної власності виявляється в: 1) наданні державою лише визначеним нею особам (винахідникам тощо) тимчасової монополії (виключних прав) на використання ними певних нематеріальних благ на її території, які мають попит в умовах конкуренції, та 2) установленні державою для всіх третіх осіб заборони і лише в окремих випадках дозволу щодо використання даних благ без згоди осіб (ліцензіара). Саме тому в усіх інших випадках треті особи можуть використовувати певні матеріальні блага на її території лише за дозволом (ліцензією) особи-ліцензіара, який може набувати лише форми цивільного договору [4, с. 8]. Так, О. П. Сергєєв [5, с. 1] та В. О. Калятін [6, с. 217] до предмета регулювання патентного права відносять особисті немайнові та майнові відносини,

що виникають у зв'язку із створенням і використанням винаходів, корисних моделей та промислових зразків. Розширюючи предмет правового регулювання патентного права, О. О. Городов указує, що сучасне патентне право в об'єктивному сенсі є якісно своєрідною, внутрішньо впорядкованою, хоча й неоднорідною за своїм характером, сукупністю норм, якими слід керуватися при створенні, визнанні, використанні технічних, художньо-конструкторських і біологічних рішень [7, с. 9–10]. Не заперечуючи неоднорідності відносин у сфері технічної творчості, О. О. Городов відзначає, що основу патентних правовідносин становлять майнові та особисті немайнові, пов'язані з майновими, тобто відносини, що тяжіють до предмета цивільного права [7, с. 10]. Цієї ж точки зору дотримувалися Б. С. Антимонов, М. М. Коршунов, О. А. Флейшиць.

Разом із зазначеними підходами в межах цивілістичної природи права інтелектуальної власності в системі права висловлювалися інші думки. Так, М. В. Миронов та І. Е. Маміофа визначали винахідницьке право як систему норм, яка має тенденцію до виділення в самостійну галузь цивілістичного профілю, подібно до сімейного та житлового права [8, с. 13]. До майнових і особистих немайнових відносин, які регулюються на основі рівності учасників цивільного обороту й мають своїм змістом економічне і духовне привласнення результатів технічної, художньо-конструкторської та селекційної творчості, тісно прилягають відносини щодо визнання та кваліфікації заявлених рішень [7, с. 10]. Ці відносини входять до структури предмета патентного права. Вони будуються на засадах влади і підпорядкування, однак їх не слід розглядати як предмет адміністративного права, а сам процес експертизи заявлених рішень як адміністративний за своєю природою [7, с. 10–11]. І. Е. Маміофа показав, що експертиза є не адміністративним процесом, а процедурною стадією реалізації суб'єктивного цивільного права автора на визнання його науково-технічного досягнення, а норми, які регламентують експертизу, є процедурними і зустрічаються в будь-якій галузі права. Зазначені норми належать не до адміністративного права, а до тієї галузі, матеріальні норми якої обслуговуються даними процедурними нормами [9, с. 30–31]. Українська цивілістика включає в предмет цивільного права і права інтелектуальної власності, поширюючи на них споконвічно приватноправові методи правового регулювання. Близькою до зазначеної є точка зору Є. А. Суханова, який вважає, що між усіма видами виключних прав є принципова відмінність, яка зумовлює їх відокремлення як у системі цивільного права в цілому, так і в рамках виключних прав [10, с. 3].

Наукові суперечки створили передумови для зародження комплексних галузей права. Як відзначає О. В. Дзера, ще в радянський період в юридичній науці поширилася думка про можливість існування поряд з основними профілюючими (традиційними) галузями права (державним, адміністративним, цивільним), процесуальними галузями права (цивільним процесуальним, кримінальним процесуальним) та спеціальними галузями права (трудовим, земельним, фінансовим) так званих комплексних галузей права, які мають ознаки вторинних утворень у правовій системі (банківське, податкове, житлове право тощо), створюються для спеціалізованого регулювання певних відносин на основі вже існуючих галузевих правових систем і можуть не мати свого самостійного методу правового регулювання [11, с. 9]. Видається, що метою утворення таких вторинних правових підсистем є внесення раціональності та підви-

щення ефективності в правовому регулюванні неоднорідних суспільних відносин, які виникають у конкретній сфері виробничої чи іншої діяльності, в тому числі серед творчих спеціальностей.

Таким чином, предметом права інтелектуальної власності є майнові та особисті немайнові відносини, що складаються між суб'єктами права щодо визнання певних нетілесних благ об'єктами авторського, суміжного, патентного та інших прав та їх використання (економічного й особистісного присвоєння). Отже, предмет права інтелектуальної власності при визнанні деяких нетілесних благ об'єктами авторського і патентного права є ширшим, ніж предмет цивільного права, але цивільні правовідносини становлять більшу частину в регулюванні права інтелектуальної власності. Патентне право включає відносини, що виникають між заявником, який вимагає від держави видачі охоронного документа (патенту, свідоцтва), і державою в особі патентного відомства. Такі відносини є публічними (владними) і підлягають регулюванню методом адміністративного права (влада-підпорядкування). Неоднорідний склад предмета права інтелектуальної власності зумовлює імперативні та диспозитивні засади його методу. Аналізуючи стан науки права інтелектуальної власності з питання співвідношення предмета та методу, їх взаємозв'язку і взаємозумовленості, можна припустити, що право інтелектуальної власності використовує всі різновиди наявних у праві прийомів і способів, які властиві й іншим галузям права, але є особливості, що притаманні саме галузевому методу. Такі ознаки в сукупності з предметом права інтелектуальної власності відокремлюють певну групу суспільних відносин в єдиному складному явищі – праві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шершеневич, Г. Ф. Учебник русского гражданского права [Текст]. Т. 2 / Г. Ф. Шершеневич. – М. : Статут, 2005. – 462 с.
2. Гаврилов, Э. П. [Рецензия] [Текст] / Э. П. Гаврилов // Правоведение ЛГУ. – 1989. – № 4. – С. 93–95. – Рец. на кн.: Юрченко А. К. Издательский договор. – Л. : ЛГУ, 1988. – 104 с.
3. Харитонов, С. О. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепти) [Текст] / С. О. Харитонов. – Одеса : Фенікс, 2008. – 350 с.
4. Жуков, В. І. Книга IV Цивільного кодексу України: протиріччя та шляхи їх вирішення [Текст] / В. І. Жуков // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О. А. Пушкіна (22 трав. 2010 р.). – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2010. – С. 7–11.
5. Сергеев, А. П. Патентное право [Текст] : учеб. пособие / А. П. Сергеев. – М. : БЕК, 1994. – 202 с.
6. Калятин, В. О. Интеллектуальная собственность (Исключительные права) [Текст] : учеб. для вузов / В. О. Калятин. – М. : Норма-Инфра-М, 2000. – 450 с.
7. Городов, О. А. Патентное право [Текст] : учеб. пособие / О. А. Городов. – М. : ТК Велби : Проспект, 2005. – 544 с.
8. Миронов, Н. В. Некоторые проблемы советского изобретательского права [Текст] / Н. В. Миронов, И. Э. Мамофа // Вопр. изобретательства. – 1985. – № 6. – С. 10–16.
9. Изобретательское право [Текст] : учебник / под ред. Н. В. Миронова. – М. : Юрид. лит., 1986. – 224 с.

10. Гражданское право [Текст] : учебник : в 2 т. Т. 1 / отв. ред. Е. А. Суханов. – М. : БЕК, 1998. – 816 с.
11. Цивільне право України [Текст] : у 2 кн. Кн. 2 / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 1176 с.

И. В. Венедиктова

ЦИВИЛИСТИЧЕСКАЯ ОСНОВА В ФОРМИРОВАНИИ ПРЕДМЕТА ПРАВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

В статье анализируются особенности определения предмета права интеллектуальной собственности. Права интеллектуальной собственности рассматриваются как исключительные права и как разновидность абсолютных прав с определением характерных для них черт. Автор пришел к выводу, что предмет права интеллектуальной собственности при признании некоторых нетелесных благ объектами авторского и патентного права шире, чем предмет гражданского права, но гражданские правоотношения составляют основу регулирования сферы интеллектуальной деятельности.

Ключевые слова: право интеллектуальной собственности, предмет права интеллектуальной собственности, авторское право, патентное право.

I. Venediktova

THE CIVILISTIC BASIS IN FORMING THE SUBJECT OF THE INTELLECTUAL PROPERTY LAW

The definition's features of intellectual property law have been analyzed in the article. Intellectual property rights are seen as the exclusive and absolute rights and made their characteristic features. In the jurisprudence has spread the idea of the possibility of existence nearly the main traditional branches of law (civil, administrative, etc), procedural areas of law (civil procedure, criminal procedure) and specific areas of law (labor, land, financial) of so-called complex areas of law with signs of secondary structures in the legal system. They are specialized for regulating certain relations on the basis of the existing sectoral legal relations. These secondary legal subsystems are making rational and more effective mechanism in the legal regulation of heterogeneous social relations that occur in a particular sphere of production or other activities, including among creative professions.

The author concludes that the subject of intellectual property law is concluded property and moral relations between participations of relations of copyright, neighboring rights, patent and other rights and their use. The subject of intellectual property law is broader than the subject of civil law, if some nonmaterial objects of copyright and patent law to include in the subject of intellectual property law.

Analyzing the state of science intellectual property rights of the relationship between the object and the method in their interconnectivity and interdependence, we can assume that intellectual property using all kinds of existing right techniques and methods inherent and other branches of law, distinguished features that are specific to own method. This evidence jointly with the subject of intellectual property law separates a group of public relations in a single complex phenomenon – law.

Key words: intellectual property, the subject of intellectual property law, copyright law, patent law.